

AZ EUROKOMMUNIZMUS SZÉLSŐBALOLDALI KRITIKÁJÁNAK KRITIKÁJA

B Á L I N T I S T V Á N

A márciusi választások idején 500 gyár állt Franciaországban. Egyik részüket a munkások tartották megszállva, másik részükben csak a választásokra vártak, hogy bezárják őket. Ez is jelzi, mennyire várta az ország a választások eredményét. Mert az idén márciusban nem egyszerű parlamenti választások voltak Franciaországban, hiszen arról volt szó, hogy esetleg győzhet az egyesült baloldal, és győzelmével egészen más helyzet alakulhatott volna ki, még a társadalmi rendszer átforgatása is megindulhatott volna. A választások lezajlottak, a baloldal azonban nem győzött. Azóta is tart annak vizsgálata, miért nem tudott parlamenti többséget szerezni, ki a hibás a kudarchoz. De még e kérdés megválaszolásánál is nehezebb az alkalmazkodás az új helyzethez. Még a kormánypártok számára sem könnyű, hiszen a kis többség, amellyel ezt a jelentős győzelmet aratták, elgondolkodtatja a pártvezetőket, nem is szólva arról, hogy rögtön a győzelem után sokan benyújtották a számlát, többek között az addigi árellenőrzési rendszer feladásával kellett fizetni a magántőke támogatásáért, és általában, amíg az ország gazdasági helyzete nem szilárdul meg, a politika is tele lesz teljes bizonytalansággal. A baloldal helyzete még nehezebb — el kell dönteni azt is, mi lesz a baloldali szövetséggel és hogyan alakul minden egyes párt sorsa.

1.

A baloldali radikálisok formálisan is kettészakadtak, addigi vezetőjük, Fabre lemondott tisztségéről, és most már azzal a gondolattal kacérkodik, hogy kormánytisztséget vállal, a vezetőség zöme azonban helyteleníti az eddigi politika látványos és hirtelen megváltoztatását, így lehetséges, hogy a párt felbomlik, tagjainak egy része a szocialistákhoz, másik része pedig a jobboldali radikálisokhoz csatlakozik. A Szocialista Párton belül három áramlat küzd egymással. Az egyik azt szorgalmazza, hogy köze-

ledjenek Giscard d'Estaing köztársasági elnök centrumellképzeléséhez, a másik áramlat a mostani politikát támogatja, a harmadik pedig további balratolódást sürget, világosabban megfogalmazott, a társadalmi rendszert változtató szocialista programmal. Legkifejezettebb az útkeresés a kommunisták soraiban, hiszen a márciusi parlamenti választások számukra nem egyszerűen egy választás elvesztését jelentették, hanem egy koncepció vereségét is. Ennek a koncepciónak a lényege az volt, hogy a baloldal többi pártjával szövetkezve hatalomra juthatnak, és ezzel az országot elindíthatják a szocializmus felé. A vereség után a baloldali pártok egymás közötti viszonya tele van kölcsönös vádaskodással, de mindennél lényegesebb a kommunisták nagy lelkiismereti vizsgálata: a múltban megtettek-e mindent a győzelem érdekében, és a jövőt illetően mi a további teendő?

A lelkiismereti vizsga — éppúgy, mint régebben az eurokommunizmusnak nevezett új koncepció kialakítása — a francia kommunisták számára egy kínzó kérdéshez fűződik: miért nem diadalmaskodott még mindig a szocializmus Franciaországban? Az új koncepció kialakításánál ez a kérdés úgy vetődött fel, hogy minden elmélet szerint egy olyan fejlett kapitalista országban, mint Franciaország, a szocializmusnak már régen diadalmaskodnia kellett volna, s mivel ez nem történt meg, felül kell vizsgálni a szubjektív erők magatartását is, és sok mindenben változtatni kell a párt stratégiáján és taktikáján. Most viszont így vetődik fel: a francia nép hatalmas többsége változást akar, miért nem sikerült ennek a változásnak a jelszavával és programjával mégis uralomra jutnia a baloldalnak? Részben meg is van a magyarázatuk erre a sajátos dilemmára, azt mondják, hogy a gazdasági válság nem nekik kedvez, mert furcsa, de tény: a válságos napokban a francia polgárok egy része jobban fél a radikális változástól, mint nyugodtabb, békésebb körülmények között. Ez a magyarázat azonban csak a lelkiismereti vizsgának egy része, sokkal lényegesebb, hogy a választási vereség hatására visszakérültek ahhoz a dilemmához, amely előtt az eurokommunizmus koncepciójának megfogalmazásakor állottak: belenyugodni-e abba, hogy egyelőre nem lehetséges a társadalom szocialista átalakítása, vagyis hallgatólagosan ismét berendezkedni a hosszú távra szóló ellenzékiségre, vagy pedig megpróbálkozni minden kedvezőtlen körülmény ellenére kieszközölni a szocialista reformokat? Mivel a hosszú távra szóló ellenzékiség taktikájával egyszer már szakítottak, tehát a kiindulópontonra nem térhetnek vissza, a válaszuk csak az lehetett: nem kell feladni a társadalmi átalakulás programját. Csak éppen az a kérdés, mit kell most a választási vereség után tenni és hogyan lehet ezt a programot megvalósítani.

Az első dilemma az élcsoport kérdéséhez fűződik. Ez nem az eurokommunizmus problémája, hanem sajátosan francia kérdés, hiszen az Olasz Kommunista Párt kétségbevonhatatlanul a baloldal legerősebb pártja, tehát egy percig sem kérdéses, hogy a baloldali összefogás a kommunisták

vezetésével történik. Franciaországban azonban az a helyzet, hogy a baloldali szövetség érdekében a kommunistáknak kell engedményeket tenniük, annál is inkább, mert a többi baloldali párt csak addig hajlandó velük együtt haladni, amíg ezt érdekük megkívánja, s így aztán a kommunistáknak a többi baloldali párthoz való viszonya mindig kettősséggel terhelt: vagy túl nagy engeményt tesznek, és ezzel saját elképzeléseiket hozzák veszélybe, vagy pedig az együttműködéstől riasztják vissza a baloldali pártokat. Ez a kezdettől fogva jelen lévő kérdés azért vált éppen most különösen kínzóvá, mert a parlamenti választásokon elszenvedett vereség hatására felmerült a kétély: mi értelme van a baloldali összefogásnak, ha azzal nem saját céljaikat érik el, és meddig lehet elmenni az egység érdekében tett engedményekben, anélkül, hogy elveszíteneék a munkásosztály támogatását?

Ehhez kapcsolódik a másik kínzó kérdés: pártszövetséget kell-e létrehozni, vagy valami mást? A kommunisták még mindig nem mondtak le a baloldali pártokkal való szövetség gondolatáról, hiszen kétségtelen, hogy a későbbi választásokon is szükség lesz a baloldal összefogására, mert a győzelem egyik baloldali párt számára sem elképzelhető az összefogás nélkül. De már a parlamenti választásokon elszenvedett vereség elemzése közben is többször elhangzott, hogy hiba volt túlzottan a kormányra kerülés céljára összpontosítani, és ezért a többi párttal való szövetséget túlzottan előtérbe állítani, s nem a baloldali erőknak átfogóbb összefogását tűzni ki célul. Ezért kerül a párt 22. kongresszusán ismét előtérbe a kommunisták tevékenységének központjában állított népi szövetség gondolata, ahogyan azt Georges Marchais, a Francia KP főtitkára a Központi Bizottság áprilisi ülésén megfogalmazta: „Egyszerűen szólva, a szövetség létrehozása, megszilárdítása és bővítése nem volt és soha nem is lesz valamilyen spontán összefogás, amelyet egyszerűen csak sínre kell állítani, hogy utána magától haladjon előre. Nem, a szövetség harc... Fel kell mérnünk és kapcsolatot kell teremteniünk a mindennapos párttevékenység és a demokratikus változásra irányuló célok között. Mert ma sok tekintetben döntő fontosságú, hogy lépésről lépésre haladva feltételeket teremtsünk az életmód megváltoztatására, hogy mindenütt a munkások javára irányuló erőviszonyok kialakítását serkentsük, hogy mindenütt új pozíciókat vívjunk ki a változásért harcoló erők számára.” Csak éppen arra nincs még válasz, hogyan kell ezt a kitartó, lassú és türelmes munkát végezni a gyakorlatban és miképpen segíti majd ez a munka hatalomra a kommunistákat.

A fenti kérdéssel kapcsolatos vita a kommunisták egy régebbi dilemmáját időszerűsítette: vajon hosszú távra kell-e berendezkedni, vagyis a társadalmi átalakulás céljait ismét a messzibb jövőbe kell tenni és mindent a hétköznapi tevékenységre, a munkásosztály pozícióinak napról napra történő erősítésére kell összpontosítani, vagy pedig továbbra is napirenden tartani az egész társadalmi rendszer átalakításának kérdését?

Még a fent idézett megállapítással kapcsolatban is felmerült ez a dilemma: mi a formája, módja és eszköze, hogy a mindennapi életben a munkásosztály pozíciói erősödjenek? Az 1968-as nagy megrázkódtatások még azokat a szervezeteket is létrehozták, amelyekkel a baloldali erők pozícióik őrzéséről és szakadatlan növeléséről kívántak gondoskodni, a különféle gyári és lakóterületi bizottságokat stb. Akkor azonban a Kommunista Párt nem tudott mit kezdeni ezekkel a forradalmi megmozdulás során spontánul létrejött szervezetekkel, most viszont megválaszolatlan a kérdés, hogy vajon az akkor kialakult szervezeteket kell-e ismét felkarolni, ahogyan 1917-ben az októberi forradalom az 1905-ös forradalom idején kialakult szovjeteket aktualizálta, vagy valamilyen más szervezeti formákat kell felkutatni. Még az is kérdés, hogy milyen követelésekkel munkálkodjanak pozícióik mindennapi erősítésén. Az említett központi bizottsági ülésen Marchais is beismerte, hogy a kommunistáknak egyik választási jelszava a múlt századra emlékeztet: „Kényszerítsük rá a gazdagokat, hogy fizesse nek!” de ma még nem fogalmazták meg azokat a jelszavakat, amelyek — a múlt században vagy a század elején a munkások közvetlen anyagi körülményeiből fakadó, a gazdagok ellen irányuló jelszavaikhoz hasonlóan — valóságos mozgósító erővel bírnának, még kevésbé találtak rá azokra a követelésekre és jelszavakra, amelyek nemcsak a munkásosztályt — amely minden régebbi jóslás ellenére sem válik a társadalom többségévé, hanem viszonylagos aránya egyenesen csökkenő irányzatot mutat — nyerhetik meg a társadalmi átalakulásnak, hanem a francia nép többségét is.

Azt sem tisztázták megfelelő módon, hogy milyen legyen a viszonyulásuk a választási szövetséghez. Nyilvánvaló, hogy két fenyegető veszély lehetősége merül fel. Az egyik, hogy ha túlzottan a pártok szövetségére összpontosítanak, elveszíthetik a kapcsolatot a parlamenten kívüli harc formáival, a munkásosztály mindennapi követeléseivel, ha viszont a messzi jövőbe teszik a kormányra kerülés kérdését, amihez a jelenlegi körülmények között választási győzelem szükséges, akkor nem tudják felvázolni a társadalmi rendszer megváltozásának programját. A Francia Kommunista Pártban ezekről a kérdésekről most folyik a vita. Abban bíznak, hogy a következő kongresszusig, vagyis a jövő év elejéig a párttagok intenzív munkája során megtalálják a válaszokat mindezekre a vitás kérdésekre, és kialakítják a párt új stratégiáját és taktikáját. Minél messzebb haladnak azonban a viták során, vagyis minél távolabbra jutnak a választásoktól, annál világosabb lesz előttük, hogy egyáltalán nem egyszerű az új stratégia és taktika megfogalmazása. Ezért olyan intenzív a belső vita. Marchais szerint a vitákban két véglet jelentkezik: „Egyesek a továbbhaladás jó módszereként javasolják, hogy ismét fogadjuk el a proletariátus diktatúrájának elvét, mások viszont komolyan felvetik a kérdést, nem lenne-e egyszerűbb, ha lemondanánk arról, hogy kommunisták vagyunk.” Vagyis a dogmatizmus és az anarchista véglet egya-

ránt megjelent. Ezt a vitát és a különféle irányzatokat semmiképpen sem lehet mellékesnek tekinteni. Még csak nem is döntő számadások azok, melyek szerint mind a 98 föderáció bizottsága egyetértett a pártvezetőség politikájával, a 2724 szekció közül csak 5, a 27 000 pártsejt közül pedig mindössze 65 foglalt állást a pártvezetőség politikája ellen. Ezek a számok, éppen ellenkezőleg, azt mutatják, hogy a vita már oly hevessé vált, hogy hivatalosan is szembefordulnak a pártvezetőséggel, de minden számadatnál lényegesebb, hogy ebben a vitában alapvető koncepcióbeli kérdések felülvizsgálását szorgalmazzák.

Kevésbé veszélyes a dogmatikus szárny újbóli jelentkezése az a követelés, hogy térjenek vissza a proletariátus diktatúrájának elvéhez és azokhoz a tételéhez, melyeket az eurokommunizmus koncepciójának kialakításakor feladtak, nem tűnik túl veszélyesnek már csak azért sem, mert nem áll előtérben és nem nyilatkozik meg oly közvetlenül, mint a másik véglet. Semmiképpen sem veszélytelen azonban, mert azt a logikát követi, hogy ha az eurokommunizmus stratégiája és taktikája nem vezetett sikerre, akkor fel kellene adni; ha a jobboldal továbbra is a régi jelszavakkal támadja a kommunistákat (továbbra is a kollektivizálás a legfőbb vád ellenük), akkor miért kellett annyira hangsúlyozni az elhatárolódást a kelet-európai pártoktól és ezzel gyengíteni a párt nemzetközi pozícióit; ha a többi baloldali párt ilyen változások után sem fogadja el a szövetséget, akkor nem lenne legokosabb feladni az egészet?

Ettől a főként kételyekben jelentkező dogmatikus szárnytól eltérően a párton belüli szélsőbaloldali sokkkal hangosabb és át gondoltabb programmal lép fel. Elég csak Jean Elleinsteinnek, e szárny egyik legismertebb képviselőjének néhány tételét ismertetni. Egyik kiindulópontja, hogy a Kommunista Párt választási kudarca sokkal nagyobb, mint ahogyan a vezetőség bevallja, hiszen 0,8 százalékkal kevesebb szavazatot kapott, mint 1973-ban, és 1945 óta — az 1958-as katasztrófát leszámítva — ez a párt legrosszabb választási eredménye. 1945 óta először került elébe a Szocialista Párt. Még nagyobb kudarcnak könyveli el, hogy a kommunisták éppen a városokban, méghozzá a szakképzett munkások körében, veszítettek szavazatokat. Ha ehhez hozzátesszük, hogy időközben 18 évre szállították le a választói jog korhatárát, akkor a kudarc még nagyobbnak tűnik. „Röviden, a Francia Kommunista Párt — az Olasz Kommunista Párttól eltérően — továbbra sem képes bővíteni befolyását” — vonja le Elleinstein a következtetést. Mindezt azzal magyarázza, hogy a párt megállt az átalakulás útján: „Mi most vagyunk az átalakulás közepén... Innen a párt tényleges identitásának válsága, amelynek belső és külső követelményeit nem szabad lebecsülni.”

A párt választási vereségét azzal magyarázza, hogy „a Francia Kommunista Párt átalakulásában habozik és nem veszi figyelembe azokat az új problémákat, amelyeket a francia társadalom fejlődése az utóbbi 25 évben napirendre tűzött”. Ennek a szárnynak sincs azonban meggyőző

és szabatosan megfogalmazott válasza a hogyan tovább kérdésére. Elleinstein és hívei, ugyanúgy, mint az egész párt, továbbra is ingadozik a szocialistákkal való szövetség, illetve a még messzebbmenő engedmények megtevése, továbbá a pártszövetségnek a mindennapos harc érdekében való háttérbe szorítása között. Még kevésbé van válaszuk arra a kérdésre, hogyan lehet akár a régi koncepciók átalakításával és felfrissítésével, akár pedig új koncepciók kialakításával végrehajtani a szocialista átalakulást Franciaországban.

2.

A mai szélsőbaloldal, amely a Kommunista Párton belüli végletekkel érintkezik és befolyást gyakorol a mostani nagy vitákra, történelmileg új jelenség. Semmi köze a múlt századi vagy a század eleji anarchistákhoz, és kevés köze van az 1968-ban sajátos formában jelentkező szélsőbaloldalhoz, habár kétségtelen, hogy az akkor megindult mozgolásokban gyökerezik és hogy 1968-nak ahhoz a szárnyához kapcsolódik, amely legtovább tartotta magát a társadalmi megrázkódtatások napjaiban. A szélsőbaloldal közelebbi elemzése rávilágít arra, hogy csak részben nőtt ki ezekből a franciaországi megrázkódtatásokból, sokkal közvetlenebbül fűződik a munkásmozgalmon belüli szakadáshoz.

Ettől eltekintve a Kommunista Párt mostani vitáiban ismét odafigyelnek a szélsőbalról elhangzott bírálatokra. A választási kampány során a szélsőbal három lényeges stratégiai ponton támadta a Kommunista Pártot. Legelőször is azt állította, hogy a párt nem szocializmust, hanem állami kapitalizmust akar: „A baloldal közös programja nem más, mint ésszerűsíteni és fenntartani a kapitalista kizsákmányolást, segíteni az elaggott burzsoá társadalmat, hogy leküzdje a válságot...” — állították. A másik lényeges stratégiai pont a Kommunista Párt állítólagos revizionizmusának a bírálata, a harmadik, a leglényegesebb pedig a szélsőbaloldalnak az a tétele, hogy a szocializmust nem parlamenti úton, nem békés eszközökkel, hanem csakis a proletariátus lázadásával lehet hatalomra segíteni.

Persze hiba lenne pusztán túlzásnak vagy dogmatikus handabandázásnak tekinteni a szélsőbaloldal tételeit és politikáját. Azért, mert a szélsőbaloldal jelentős intellektuális erőt képvisel Franciaországban, az értelmiség jelentékeny részét mondhatja magáénak. Másrészt elvitathatatlan hogy tételeiben — még ha elferdítve és sokszor a realitástól elrugaszkozó túlzásokkal is — felfedezhető a francia társadalom problémái jobb megértésének erőfeszítése, sőt — bármilyen szélsőségesen is — megoldást kínálnak ezekre a problémákra. Még ennél is fontosabb, hogy a gyakorlati politika kérdéseiben az említett Forradalmi Kommunista, Marxista—Leninista Párt 1976-ban elfogadott programja közel áll ahhoz a

koncepcióhoz, amit a Francia Kommunista Párt a pártok szövetsége helyett a népi szövetséget előtérbe állítva próbál megfogalmazni. A mindennapi politikai harc kérdéseiben is egyértelműen foglal állást ez a párt: „A munkásosztály mindenütt megszerveződik — a gyakorlatban, a lakóközösségekben egyaránt —, hogy minden téren meghódítsa a hatalmat” — mondja egyik programtétele.

Tagadhatatlan azonban, hogy a szélsőbaloldal koncepciója nem olyan világos és nem veszi figyelembe a realitásokat olyannyira, hogy a kommunisták új stratégiájának és taktikájának alapját adhatná. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a szélsőbaloldal súlyosabbnak tartja a jelenlegi válságot, és a krízisben nagyobb forradalmi erőt lát, mint a kommunisták, és ennek alapján teljesen elveti a társadalom átalakításának parlamenti útját. Ahogyan a Kommunista Párt keresi a maga útját, a szélsőbaloldalnak pedig sok mindenben változtatnia kell eddigi elképzeléseiben, lehetséges a közeledés a két párt között, éppen a mindennapi forradalmi harc útjainak és módszereinek kialakítása vonalán.

Ahhoz azonban, hogy a szélsőbaloldal megtermékenyítően hathasson a Kommunista Párton belül most folyó és a következő kongresszusig sok kérdés eldöntésével járó vitára, szükség lenne egyrészt arra, hogy a szélsőbaloldal levetkőzze egyoldalúságait, azt többek között, hogy a proletariátus lázadása a régi társadalmi rendszer ellen egyetlenegy pillanat, nem pedig hosszan tartó folyamat, másrészt arra, hogy a Kommunista Párt se zárja ki az 1968-hoz hasonló forradalmi válságok pillanataiban a rendszer rögtöni és forradalmi megváltoztatásának lehetőségét, és hogy a parlamenti harc és a pártok szövetsége mellett kialakítsa a tényleges népi szövetséget, a parlamenten kívüli harc formáit is. A Kommunista Párt belső vitái az új megoldások felé terelhetik a pártot, azzal, hogy nyilvánvalóan le kell számolnia a viták során felmerülő mindkét véglettel, és a következő kongresszusig válaszokat kell találnia az új kérdésekre.

E koncepció kialakításának egyik lehetséges útja a szélsőbaloldal kritikája. Ennek a kritikának fel kell ölelnie minden dogmatizmus kíméletlen bírálatát, így a szélsőbaloldali dogmatizmussal való leszámolást is. Ugyanakkor ez a kritika tartalmazza a szociáldemokrácia minden formájának és hatásának felszámolását is, tehát még azoknak a hatásoknak a leküzdését is, amelyek most a párton belül a kommunista jelleg gyengítését célozza. Csak ez a kettős kritika teheti képessé a Francia Kommunista Pártot arra, hogy megbirkózzon a parlamenti választásokon elszenvedett vereséggel felvetődött kérdésekkel, hogy megtalálja a maga útját és képessé váljon arra, hogy tényleges népi szövetséget hozzon létre és azt a reális társadalmi átalakulás szolgálatába állítsa.